

Koba 10 ka pasin falenfen siya bayelemaninw (ZEMU) ma saan 2014 ra

Koo 1b. Saan 2014 kera falenfen bayelemanin sannifeere saan 19nan ye. Kabini falenfen folow tutura saan 1996 ra, kene minw farara ɲɔɲɔn kan ka sene ka tɔnɔ sɔɔ a ra, o temena taari miliyaari 1,8 kan (ka teme kuun folɔ kan ni taari miliyaari 4 ye). O bi teme Sinuwajamana walima merəkajamana dugukulu bonya kan sije 80% ɲɔɲɔn. O falenfen bayelemanin kene senena jamana 28 kɔnɔ saan 2014 ra. Min farara o kene nin kan o temena sigiyɔroma 100 kan, ka bɔ taari miliyon 1,7 ra saan 1996 ra, ka se taari miliyon 181,5 ma saan 2014 ra; min farara o ye taari miliyon 6,3 ye k'o sanga ni saan 2013 ka miliyaari 5 ye, o bi ben caya sumahake 3 ka se 4% ma. falenfen bayelemanin cayali sijeke 100 y'o ke yirman feere min ɲɔɲɔn ma ye folɔ ye bi tile nin na; o kuun : o bi na ni tɔnɔ caaman ye. Jamana minw bi falenfen bayelemaninw sene, olu cayara ka teme sigiyɔroma 4 kan ka bɔ 6 ra saan 1996 ra ka se 28 ma saan 2013 ra, kelen farara 2013 taa daa kan.

Koo 2nan. Senekela minw bi falenfen bayelemaninw (ZEMU) sene olu daa. Saan 2014 ra, senekela miliyon 18, minw 90% ye cikela fangantanw ye minw ye falenfen taari 181 turu jamana 28 kɔnɔ, o min ɲɔɲɔn ma ke ka ye. O ye sɔɔ caya ni **falenfen cayali min bi me ye, yɔɔ fitininw kan** (ni sene daan bonin ye dugukolo seneta taari miliyaari 1,5 kan, ka ke sababu ye ka tuuw ni feenw suguw cayali lakisi). O cogo ra, senekela fangantanw miliyon 7,1 Sinuwajamana kɔnɔ miliyon 7, Endi jamana kɔnɔ y'a latige ka kɔɔri *Bete (Bt)*sene taari miliyon 15 kan, saan 2014 ra, k'a la a tɔnɔ cayali kan. O cogo ɲɔɲɔn na, saan 2014 ra, Filipini jamana na senekela 415 000 ye kabasi bayelemanin (ZEMU) sɔɔ.

Koo 3nan. Jamana ɲemɔɲɔw ka ɲaniyayira bina ke sababu ye Bengiladesi ka se ka birenzali/oberezini Bete jago sije folɔ ra. Kabako ra, Bengiladesi min ye fangatan jamana ye mɔɲɔ miliyon 150 bi min kɔnɔ, o sɔnna nankɔbaara lafisayanin na ni senefen bayelemanin ye saan 2013 ra, sumantigekalo tile 13 loon. O tun ye oberezini Bete wulenman bisigi ye, min sɔɔra joona joona baarakelamisenw ka foro kɔnɔ kabini saan 2014 ra, sanyelemakalo tile 22 loon, o kɔɔ k'o ma tile 100 bɔ o sɔnni kɔ. O tun ti se ka ke ni guvereneman ma sɔn, min taa ka jugu o ye sene sabatili ka layiru ye, n'o ye Matiya Sowuderi ye. O baarakecogo nin tun ka kan ka ke misali ye fagantan jamana fitininw bee fe. Bi nin na Bengiladesi bi pɔmu bayelemanin senena ka file ka ban foro kɔnɔ n'a bi kɔɔri ni malo bayelemanin jati minena.

Koo 4nan. ZEMU “senefenkura” dɔw, sira dira minw sene na, o dɔw ye balofenbajuw : pɔmuteri, merəkajamana na ni oberezi ye Bengiladesi jamana kɔnɔ. Saan 2014 ra, merəkajamana ye sira di walisa ZEMU “senefenkura” fila ka se ka sene : pɔmuteri Innatee, balofenbaju min asidi n’a kanseeribana dinanw man ca n’a bi ke sababu ye fana ka dɔ bɔ mandimini bɔnɔ na o n’a kɔnɔnafara ka maga KK179 (HarvXtrae), min bayelemali ka nɔgɔ mɔgɔ kɔnɔ na, a bi bugu fana (ale le ye begenbalo dumuni fɔlɔ senenin ye diɲe kɔnɔ). Endonezi jamana ye sira di walisa jaa bi ku jimikala min na ka se ka sene. Berezili jamana ye sira di walisa soza TH n’a ye sɔsɔ min bayelema ni banakise ti foyi ke a ra, n’a bi se ka sene saan 2016 ra. Viyetinamu jamana ye sira di walisa ZEMU kaba (TH ni RI) ka se ka sene siɲe fɔlɔ la saan 2014 ra. Ka fara falenfen ZEMU kɔrɔmanw kan, minw tɔnɔ bi mɔgɔw kan (kabagwe Afiriki nenkun jamana na; jimikala ni kaba magaman merēka jamana ni Kanada kɔnɔ, manje ni jee merēka jamana kɔnɔ, ZEMU senefenkura dɔw ye nankɔfenw fɔlɔ (birenzali) Bengiladesi jamana na ni pɔmuteri merēka jamana kɔnɔ. Pɔmuteri ye balofenbaju 4nan ye diɲe kɔnɔ, a bi se fana ka deme don dumukafa sabatili la jamana dɔw kɔnɔ i n’a fɔ Sini (pɔmuteri taari miliyɔn 6), Endujamana (miliyɔn 2) ni erɔpu kɔnɔ (miliyɔn 2 jɔgɔn).

Koo 5nan. Jamana minw bi ZEMU senefenw sene. merəkajamana kenin be halibi jamana tɔw ka jɛbila ye ni taari miliyɔn 73,1 ye (dugukolow mume 40%) n’a sɔnna ka se 90% ma senefenbaba tɔw faan fe : kaba (sɔnni 93%), soza (94%) ni kɔɔri (96%). Kasɔrɔ Berezili jamana kera ɲana ye ZEMU senekene bonyani na saan o saan, saan duuru laban temenin na, merəkajamana bilara tɔw jɛ saan 2014 ra ni taari miliyɔn 3 ye ni Berezili ka senekene ye taari miliyɔn 1,9. Beresili ye soza TH/RI bi min na sene kene taari miliyɔn 5,2 kan a seneni daminenin saan filanan na. Arizantini tora lɔyɔrɔ 3nan na ni taari miliyɔn 24,3 ye, ka sanga ni taari miliyɔn 24,4 ye n’o bi ben benni ma sangali la ni saan 2013 ye. Endujamana bi lɔyɔrɔ 4nan na ni kɔɔri *Bt* taari miliyɔn 11,6 ye (11,0 saan 2013 ra) ni sɔnni hake 95% ye. Kanada bi lɔyɔrɔ duurunan na ni taari miliyɔn 11,6 ye fana, kɔliza (sufileri) ye ni ka sɔnni barikaman (95%) fara o kan. Saan 2014 ra, jamanaba duuru nunu kelen kelen ye min sene o temena taari miliyɔn 10 kan ka ke basigiju keneba fangaman ye ni buguyali meta nata ye.

Koba tan ka jasin falenfen siya bayelemaninw ma, saan 2014 ra

Koo 6nan: Jaa bi ku kaba siya bayelemanin folo min na, u ye min sene Merekajamana na saan 2013 ra, do farara kaba nin senekene bonya kan, ka teme sije 5 kan, saan 2014 ra. Bari, u ye kaba nin sene kene min kan saan 2013 ra, do farar’o bonya kan sije 5,5 saan 2014 ra, o min bora taari 50 000 ra ka se 275 000 ma. Nin ye koo ye min b’a yira, ko kaba siya nin diyara Merekajamana senekelaw ye. Walisa, ka kaba siya nin jense ka se Farafinna yanni 2017 ra, demedibaarada min togo ko “ISAA” ye baarakejogonya damine ni Farafinna ka lonninbaarada ye, min togo ko “WEMA”.

Koo 7nan: Senebaara bi bolo min kan Farafinna, ka taga falenfen siya bayelemaninw faan fe. Farafinna, senebaara ye jetaaga soro “Afiriki di Sidi” jamana na bari, o yoro ra taari miliyon 2,7 bora u ka senekene bonya ra, jaa kanma. “Sudan” jamana na, taari 50 farara “kooi bete” senekene bonya kan, keme o keme hake kan. Kamasoro Burukina Faso, taari 0,5 bora kooi senekene bonya na, keme o keme hake kan. Jamana 7 (Kameruni, Ezipiti, Gana, Keniya, Malawi, Nizeriya ni Uganda) ye kekafilesene laban jebila ke, o min ye tagamasira ye, min seen fe, u bi sira di ka taga falenfen siya bayelemaninw seneli faan fe. Saan 2017 ra, “WEMA” bina kaba siya bayelemanin nin di “Afiriki di Sidi” jamana ma ani ka feerew jini minw bina ninmanfemisenw bali u ka kaba nin tije. Nga, sariya ti yen ka taga falenfen siya bayelemaninw siya jeya n’o songo korosili faan fe minke, o le ye gweleyeba senebaara nin sabatili la. Walisa, baara nin ka jetaaga soro, wajibi lo setigiw ka teliya ka korosilifeere jumanw jini minw songo ka nogo, o min bina ke sababu ye, ka fantan jamanaw ka senekelaw nafa.

Koo 8nan : Senebaara bi bolo min kan “Eropu” jamanaw na, ka taga falenfen siya bayelemaninw faan fe. “Eropu” jamana 5 ye kaba siya bayelemaninw taari 143 016 sene saan 2014 ra, o min ma se saan 2013 taa ma bari, taari 3 bor’a ra, keme o keme hake kan. “Esipaji” le ye Eropu” jamanaw bee dan bari, ale ye kaba taari 131 538 sene saan 2014 ra, o min dogoyara ni saan 2013 taa ye, ni taari 3 ye, keme o keme hake kan. A y’a to a hakili la, ko do farara senekene kan “Eropu” jamana 3 kono, do fana bora senekene bonya ra, jamana 2 kono, o min sorola kaba siya dogoyali ra ni birobaarakelaw ka baara teliyabaliya.

Koo 9nan: Nafa min bi falenfen siya bayelemaninw na: Segesegeliw y'a yira saan 2014 ra, ko nafaba sɔɔra falenfen siya bayelemaninw seneli seen fe, saan 20 temenin na. U ye segesegeli hake min ke saan 20 temenin na, o ye deen 147 ye. Baara nin seen fe, u y'a yira ko falenfen siya bayelemaninw ye min bo makoyaw keli la ni sumanfuraw ye, o ye 37% ye. Falenfen siya nunu ye do fara sumanw sɔɔhake kan, o min ye toni 22% ye ani ka dɔɔme 68% jɔɔɔn fara senekelaw ka tɔɔ kan. U ye segesegeli minw ke kɔsa nin na, o ye saan temeninw taa lasinsin. U ye segesegeli minw ke saan 1996 ra, ka taga se saan 2013 ma, u y'a yira baara nunu seen fe, ko falenfen siya bayelemaninw bi dumunidese kele ani ka sigiyɔɔ ni lamini latanga. Bari falenfen nunu bi min fara sumanw cayali kan, o warida sera dolariwari miliyaari 133 ma. Ka fara o kan, u bi sumanfura minw don forow ra, falenfen siya bayelemaninw seneli ye do bo fura nunu hake ra, o min sera kilogaramu miliyɔn 500 ma, k'a ta saan 1996 ra, ka taga se saan 2012 ma. O ko tugu, u y'a yira ko falenfen siya bayelemaninw seneli kera sababu ye, ka kilogaramu miliyaari 28 bo karabonigazi ra saan 2013 ra, o min bi ben mɔbili miliyɔn 12,4 ma, u ye minw lalo ka se saan 1 ma walisa, k'u bali u ka karabonigazi jense. U y'a yira fana ko falenfen siya bayelemaninw seneli ye ninmanfen suguw lakisi, k'a ta saan 1996 ra, ka taga se saan 2013 ma, o min ye taari miliyɔn 132 latanga nagasili ma. Falenfen siya nunu ye do bo senekelaw miliyɔn 16,5 n'u ka denbayaw ka fantanya ra, o min bi ben mɔɔo miliyɔn 65 ma, minw ka fantaya ka bon kosobe dije na. A y'a don a hakili ko falenfen siya bayelemaninw seneli loyɔɔ ka bon nga, o koo nin danma ti se ka mɔɔo bo bolo la. Walisa, falenfen siya bayelemaninw seneli nafaba ka sɔɔ, an ka kan ka senekefeereew labato, i n'a fo ka senefenw bo bo jɔɔo kɔɔo ani ka falenfen siya bayelemaninw sugandi, minw bi je an sigiyɔɔw ra.

Koo 10nan: Sinipesigikow. Ka taga Falenfen siya bayelemaninw seneli faan fe, mɔɔow minw sɔɔna ka ban, o ka ca (90 ra, ka taga se 100% ma). Nga, an m'an kan k'a koo ke ninsɔndiyako ye ka teme a daan kan bari, gweleya bi falenfen nunu jenseli senkɔɔ fantan jamanaw n'a yiriwaninw na. U ye falenfen caaman siya bayelema ka ban. Nasɔɔo yanni saan 5 nata n'u ye sira di ka taga, falenfen nunu tɔɔɔoli faan fe, u bin'o jense ka se jamanaw bee ra. U ye falenfen minw bayelema ka ban, o temena 71 kan. Koo caaman bi ku falenfen nunu na, i n'a fo banaw, ninmanfenmisenw, binfagafuraw a n'o jɔɔɔnnaw. U bi malo siya jaa wulenman bisiki do ani pɔmuteri kekafilesene kera Bengiladesi, Endonezi ni Endi jamanaw na. Bana min tɔɔo ko milidiwu bi ku falenfen nunu na kosobe. Labenkulu min tɔɔo ko "Senpulo" ye sira jini, ka taga pɔmuteri siya lafisayanin do seneli faan fe, milidiwu bi ku min na, ka fara o kan, sukaro man ca pɔmuteri nin na. U bi baranda ni sɔɔo siya do fana senena kafile Farafinna. Ninmanfenmisenw bi ku o falenfen nunu fana na. Fantan jamanaw na, guvereneman ni kenyereyew ka baarakejɔɔɔnya ye kunkɔɔta sɔɔo, ka taga falenfenw siya bayelemali faan fe. Baarakejɔɔɔnya nin kera sababu ye fana, u ye

falenfen siya bayelemanin dow bila senekelaw bolokoro. Segesegelibaaraw seen fe, u ye falenfen siya bayelemaninw janatomo bangu saba ra, ani k'o don kunnafonidisebe kono.

“ISAA” ye labenkulu ye, min ti nafolo jini a ka baara seen fe, a bi min ke guvereneman ni kenyerewew ka deme sababu ra, ka taga wariko faan fe. “Issa” ye falenfen siya bayelemaninw senekene bonya minw wango, u y'a jati mine sije 1, falenfen siya sugu n'a caya mana ke min o min ye.

A bi se ka kunnafoni nunu bee soro sebe nin kono Brief 49 de l'ISAAA “*Global Status of Commercialized Biotech/GM Crops: 2014*” écrite par Clive James.

Walima laderesi nunu na <http://www.isaaa.org> l'ISAAA AfriCenter +254 20 422 3618 ou envoyez un email à africenter@isaaa.org.